

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

NAKO YA KOTULO – ho hloka moralo ke kotsi

Thootse e nngwe le e nngwe e bohlokwa. Sehleng sena ako nahane ka taba ena. Re bile le komello e matla monongwaha, mme ka baka lena poreisi ya poone e tla nne e dule e phahame. Re le dihwai re tshwanetse ho etsa sohle se matleng a rona ho eketsa kuno ya rona hore re thibe sekgeo sa tahleheloo ka baka la komello. Ho etsa hona re tshwanetse ho tiisa hore mesebetsi ya rona ya kotulo e etswa ka makgethe a maholo.

Re tshwanetse ho ba makgethe nthong e nngwe le e nngwe ya mosebetsi wa kotulo ho tloha mane metjhineng ho fihlela papatsong ya dijothollo tsa rona.

Pele o kotula, iphe nako ya ho ntshetsa pele maqheka a matla a ho simolla ka mosebetsi. Hona ho lokela ho kenyeltsa lenaneo la tlhokomelo ya metjhine, tatellano ya mesebetsi le moralo wa ho mmaraka kotulo ya hao.

Lenaneo la tlhokomelo ya metjhine

Mona o tshwanetse ho sheba sesebediswa se seng le se seng se tla beng se sebetsa nakong ya sehla sa kotulo ho tloha motjhineng o kotulang ho fihlela ditereilareng tse thotang dijothollo. Ntho e nngwe le e nngwe e tshwanetse ho hlahljoja hantle ka sepheo se le seng, e leng sa ho fokotsa tshenyo ka hohle ka moo ho kgonahalang ka teng. Nakong ya selemo hangata re tlodisa mahlo dintho tse ding, tse kang ho dutla ho itseng ho ka bang teng sesebedisweng; re iphapanya ka ho bua dipuo tse kang ‘ha se ho dutla ho hokaalo’ kapa ‘dikgomoi di tla itjella poone eno e wetseng fatshe’. Empa nnete ya taba ke hore selemo le selemo re lahlehelwa haholo ka baka la motjhine o sa hlokomelweng ka tshwanelo.

Koranta ya Grain SA ya bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala Ka Hare:

04 | Mabaka a tekanyetso ya kuno

06 | Canola – kutu e kgaotsweng ya sclerotinia e a bola

08 | Paballo ya mongobo e molemo dinaweng tsa soya

11

NKGONO JANE O BUA TJENA...

Ditabeng ho teng re utlwa ka tse ngata tsa bobodu tse hlahang dipampiring matsatsing ana. Re a tseba hore haeba o kene bobodung ha o moahi wa sebele, ya ikokobeletsang molao mona Afrika Borwa. Hape ha o kenyet letsoho tabeng ya ho aha na ha e ntle ya rona le ho bopa lehae la meloko e tlang.

Hona ho ntisa moo ke nahanang ka 'Na ke moahi ya ikokobeletsang molao?' – Hangata tshwene ha e ipone makopo, re nahana hore ba bang ba tlola molao, athe le rona re ntse re etsa jwalo. A re ke re shebeng taba ya tshebediso ya mebileng yohle re kganna tlasa lebelo le behilweng? Na re seha tsebe moo letshwao la tsela e leng le kopaneng la ho se sehe tsebe? **Haeba karabo ya hao e le 'E' dikarabong tsena, ho hlakile hore le wena ha o ikokobeletse molao, mme ha o moahi wa sebele wa Afrika Borwa.**

Na o kile wa nka ntho e nngwe eo e seng ya hao? Na o kile wa rekisa ntho eo e seng ya hao? Na basebeletsi ba hao ba ngodisitswe ho UIF, mme hape na o ntse o lefella lekgetho la kgwedi le kgwedi ka moo ho hlokalang ka teng? Na o ngodisitswe mabapi le lekgetho la moputso wa hao, mme na o pepesa tsohle tsa tjhelete yohle eo o e fumanang? Haeba o ngodisitswe ho VAT, na o se o kile wa leka bolotsana ba ho iphumanela tjhelete ya VAT mabapi le thepa eo e seng ya kgwebo ya hao? **Haeba karabo ya hao e le 'E' dipotsong tsena kaofela, nnete ke hore ha o ikokobeletse molao, mme ha o moahi wa sebele wa Afrika Borwa.**

Haeba o sebetsa mmusong – na o kile wa nka tjtjo ho motho e mong? Na o kile wa thusa e mong wa ba leloko la hao ka monyetla o itseng? Na o kile wa thusa e mong wa ba leloko la hao ho fumana mosebetsi le hoja motho eo a se na boitsebelo le thuto e hlokalang bakeng sa mosebetsi oo? Na o se o kile wa fuwa 'lethonanya' tumellanong e itseng ka baka la hobane e bile wena ya ileng a kena dipakeng? Na o kile wa sebedisa thepa ya mmuso molemong wa hao? Na o kile wa sebedisa koloi ya mmuso mabakeng a hao a ka thoko? **Haeba karabo ya hao e le 'E' dipotsong tsena kaofela, nnete ke hore ha o ikokobeletse molao, mme ha o moahi wa sebele wa Afrika Borwa.**

Boipiletso ba ka kgwedding ena ke bona – 'A re ke re emeng mmoho, re beng ntsweleng, re lwantseng botlokotsebe le bobodu'. A re keng re be baahi ba sebele ba ikokobeletsang molao, ba phelang hantle ho ya ka molaothetho. Ena ke na ha ya rona, re tshwanetse ho e bopa hore bana ba rona le ditloholo tsa rona di be le lehae le baballehileng, le atlehileng.

Nako ya kotulo – ho hloka moralo ke kotsi

Hlahloba metjhine ya hao kaofela ya ho kotula, o ntse o hopola hore sepheo se seholo sa hao ke ho fokotsa tshenyo ka hohle ka moo ho kgonahalang ka teng.

Motjhineng wa hao o kotulang, eba le bonete hore disefe di kentswe hantle, le hore boholo (size) ke bo nepahetseng mabapi le dithollo tse ilo kotulwa. Hlahloba masoba le ho kobeha ho itseng. Hlahloba le tsona di joints le hohle moo masoba a ka bang teng, e leng poone e ka tswang ho ona. Etsa bo nnete hore boro ya hao e sebetsa hantle le hore ha ho masoba a letho moo ho tshewang poone teng hammoho le peiping ya boro. Seta motjhine wa hao ka nepo hore motjhine o kotule hantle ho ya ka ho arohana ha mela.

Hodima ditereilara le diteraka o tshwanetse ho ikgodisa hore mapatso le dikgeo tse sa hlokalang di a kwalwa le hore mamati a dijothollo a kwalwa hantle ka ho tiya. Ruta basebetsi ba hao ba sebedisang metjhine ho hlahloba le ho ikgodisa hore tsena tsohle di nepahetse pele ba kena leetong la ho isa poone moo e loke lang ho iswa teng. Hape ruta mokganni wa motjhine o kotulang hore ka mehla a no tima karolo e potapotang ya motjhine ha a qetile ho e sebedisa le hore a e kgutlisetse boemong bo loketseng ha a qetile ka yona. Ke se ke ile ka utlwa hangata hore bakganni ba bang ba nnile ba siya motjhine o ntse o matha, mme ba senya ditonetone tsa poone nakong ya kotulo. Selemong sena re ke ke ra mammella mathata a kang ana.

Tatelano ya mosebetsi

Mona o tshwanetse ho hlophisa telanalo ya mosebetsi ka moo o tla kotula masimo a hao ka teng. Mosebetsi mona o tla laolwa ke bongata ba mongobo wa sejollo empa sa bohlokwa seo o ka se etsang ke ho leka ho hlahlamisa mesebetsi ya hao ka bohlale hore o kgone ho fokotsa ditshenyehelo ka hohle ka moo o ka kgonang ka teng.

Ntho e nngwe le e nngwe e sebetsa ka diesel, mme diesel ke e nngwe ya ditshenyehelo mosebetsing wa ho kotula. Haeba o hlophisa telanalo ya mesebetsi hantle ka mokgwa o tla fokotsa bolelele ba maeto ho tloha ntlheng ya kotulo ho ya moo thepa e iswang teng, o tla baballa mafura a hao a diesel haholo. Mohlala; Haeba ke na le masimo a leng 5 km hole le lephephe (setoro), mme a mang a le bohole ba 6 km, bohlale e tla ba ho sebetsana le masimo ano ka nako e le nngwe. Hona ho tla thusa hore ke se ke ka nna ka nyolosa ke theosa ke ilo lata metjhine lekgetlong leo ke ilo sebetsa masimong a mang.

Moralo wa mmaraka

Re le dihwai re 'baamohedi ba diporeisi' e leng hore ha re na lentswe, mme re tlamehile ho amohela diporeisi tse laowlang ke mmaraka. Ka bomadimabe ha ho se sekaalo seo re ka se etsang. Le ha ho le jwalo, ho teng maqheka eo re ka a sebedi-

Re le dihwai re tshwanetse ho etsa sohle se matleng a rona ho fihlella kuno e phahameng.

sang ho tiisa hore re fumana poreisi e ntlenyana bakeng sa sejothollo sa rona.

- Etela dibaka tse fapaneng – ha se diinstitushene kaofela tse lefang ho ya ka sekgahlha se tshwanang. Ka hoo, eba le bonnate hore ke mang ya fanang ka poreisi entle ho feta ba bang.
- Konteraka – haeba o shebisisa hantle seo mmaraka o se etsang, kaekae o ka nna wa sututsa poreisi eo o e batlang mabapi le sejothollo sa hao. Eba le bonnate hore o ikopanya le moemedi kapa mothusi wa hao pele o nka mohato o tjena hobane kotsi e teng mohatong ona. Ke utlwile kaekae ka dihwai tse ding selemong sena tse ileng tsa

sututsa poreisi ya R3 500 ya tone ka nngwe ya poone, mme hamorao poreisi ya phahamela ho R5 000 tone ka nngwe. Ka hoo, hantlentle dihwai di ile tsa lahlehelwa ke R1 500 tone ka nngwe ya poone.

• Setoro – re le dihwai re ka nna ra sitwa ho ipehela diporeisi, empa re na le matla a ho etsa qeto ya ho se rekise poone ya rona. Dihwai tse ngata di nka mohato ona nakong eo diporeisi di leng tlase ka yona, mme di emella ho phahama ha diporeisi, e leng moo di etsang qeto ya ho rekisa. Ha ke bone hona ho etsahala monongwaha.

Temo hantlentle ke phaello. Re tshwanetse ho etsa sohle se matleng a rona ho eketsa

phaello ya rona le ho fokotsa tahlehelvo yohle. Sejothollo seo re se hlasisang ke kontane/tjhelete; ka hoo, re tshwanetse ho ba le bonnate hore metjhine ya rona le disebediswa tsa temo, e leng tsona tse tshwereng tjhelete ya rona, ha di tsamaye di ntse di dutla tjhelete e welang fatshe tseleng.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavin Mathews, Kgau Tsamaisong ya tsatikolo. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Pula Imvula's Quote of the Month

'Luck is a dividend of sweat. The more you sweat, the luckier you get.'

~ Ray Kroc

Mabaka a tekanyetso ya kuno

Selemo sa jwale sa tlhahiso e bile se boima haholo dilemong tse 30 moo ho tse ding tsa diprovense le ditereke ho bonahetseng hore pula e hlokolosi tlhahisong ya poone nakong e ntle, e rerlweng, ya ho jala.

Ho tse ding tsa diprovense ho jala e sa le pele ho ile ha kopana le kgatello e matla ya motjheso o nnileng wa eba teng nako le nako, mme wa nka mongobo ohle o neng o le teng. Tekanyetso e kgonahalang ya kuno ya ho qetela e tla hlaka feela kgwedding ya Hlakubele le Mmesa 2016 ka baka matsatsi a kopaneng a ho jala hammoho le tahlehelo tlhahisong haholoholo ya poone e tshweu Foreisetata.

Ho tla ba molemo haholo ho lekola poone ya hao hore o etse tekanyetso ya kuno ya hao ya ho qetela hammoho le kgonahalo ya tjhelete e tla kena, e leng e tlohang kgwedding ya Motsheanong ho fihlela ho ya Phato 2016.

Mabaka a ho tseba kuno

Ponelopele ya ho tseba kuno e tla thusa hore o kgone ho hlophisa hantle moraloo wa hao wa kotulo, teransepotoro le poloko setorong, e leng tse tla hlokahala. Tiisetso ya kuno e tla thusa mabapi le ho etsa diqeto tsa bohlokwa tse kang maemo a mmapraka wa Safex, boemo ba hao ba tjhelete nakong e tlang hammoho le kgonahalo ya ho buisana le diinstitushene tsa ditjhelete kapa tsona dikoporasi mabapi le tjhelete e ka kenang mokotleng wa hao, e leng eo o ka e lebellang. Diporeisi di tla laolwa ke boemo ba Safex ba nako e tlang hammoho le sekgahele sa phapanyetsano sa Ranta le Dolara. Ikopanye le Safex ho bona diporeisi tsa jwale le tsa ka moso e le hore o kgone ho tseba tekanyetso ya tjhelete eo o ka nnang wa e fumana e le ya dijothollo tsa hao ha tekolo ya kuno e se e phethetswe.

Diporeisi tsa ka moso tsa poone e tshweu di hweba ka ho ka etsang R4 850 tone ka nngwe, ha tsa poone e tshehla tsona di angwa ke ditjeho tsa thomello ho tswa ka ntle kapa tekatekano, e leng R3 450 tone ka nngwe. Ho dihwai tse ding, kuno ya ditone tse 2 ho isa hot se 2,5 hekthara ka nngwe e ka nna ya eba tekatekano kapa mehato e itseng ya phaello.

Dihwai tse kgonang ho hlahisa sejothollo se fetang ditone tse 2,5 hekthara ka nngwe tsa poone e tshweu kapa e tshehla sehleng sena, ke tsona tse tla fumana tjhelete e ntle. Ho dihwai tse ding, e tla ba hantle ha sejothollo se sebediswa e le furu kapa dijo tsa diphoofolo

haeba kuno e lebelletsweng e tadingwa e le e se nang molemo wa hore e ka kotulwa.

Meedi ya tlhahiso

Mefuteng e mengata ya dipeo, dintho di ngata tse amang tlhahiso le mehato e hlokolosi ya kgolo ya semela, e leng tse amang tekanyetso ya kuno. Hona ho bohlokwa haholo selemong se tjhesang, se ommeng, moo maemo a komello a fetofetohang, mme dipula tse matla di nang nako le nako, e leng tse thusang ho boloka mongobo le tswelopele ya dimela.

Maemo a fetofetohang a tlelaemete a ka fetola mehato e seng e tiisitswe mabapi le matsatsi a lebisang kgolong e phethahetseng ya semela kapa matsatsi a kotulo mefuteng e ikgethileng ya peo.

Leano le letle ka ho fetisia ke ho hlahloba ka bohlokolosi sejothollo e sa le pele hammoho le ho etsa tekanyetso e nepahetseng, o ntse o itshetlehile ka boemo ba tswelopele ya semela.

Mefuta ya peo ya poone mona Afrika Borwa ke e nkang matsatsi a kgolo e phethahetseng ya matsatsi a 105 - 145 le matsatsi a mang a 155 - 180 ho tloha nakong ya ho jala ho fihlela kotulong. O tshwanetse ho ela hloko hore meedi ena e etsahala neng mefuteng ya poone e jetsweng polasing ya hao. Mekgwa ya temo ya pabaloo e tla lelefatsa ditekanyetso tsena ka matsatsi a mangatanyana. Palo e tlwaelehleng ya dimela tse jetsweng, e sebediswang mefuteng e metjha ya peo mabatoweng a komello, e fapano pakeng tsa dimela tse 15 - 20,000 hekthara ka nngwe mebung ya tlhahiso e fokolang, empa mebung ya bokgoni bo phahameng ke dimela tse 18 - 36,000 hekthara ka nngwe.

Digo

Nakong ya mohato wa moraonyana wa kgolo V12, o nkang matsatsi a ka bang 42 - 46 ka mora ho mela mobung, ho ka tsejwa palo ya mela ya dikhenele, palo ya dikhenele tse kgo-

nahalang hammoho le boholo ba ditsejana. Kgatello ya mongobo le motjheso mohatong ona di tla baka tswelopele e kginehileng ya ditsejana hammoho le ya kuno qetellong. Ka mora mohato ona, tswelopele ya ditsejana e tla potlaka. Mohatong wa pele o tsejwang e le wa R1, bolepo ba pele bo a bona hala lekgapetleng la peo, mme palo ya dikhenele le boholo ba tsona bo ka tsejwa. Kgaello ya mongobo mohatong ona e ka nna ya baka tahleheloo ya 7% kunong ya letsatsi ka leng. Boima ba khenele bona bo laolwa mohatong wa R6.

Tekolo ya kuno ka ho metha boholo ba seqo

Dintlla tsa sehlooho tse lokelang ho methwa mabapi le kuno ke ditsejana ho ya ka area ya yunite ka nngwe, palo ya dikhenele tsa tsejana ka nngwe hammoho le palohare ya boima ba dikhenele. Jwalo ka ha o ka bona hodimo mona, hopola ka mehla hore na sejothollo se bile tlasa kgatello kapa tjhe dintlheng tse

hlokolosi tse hlilositsweng. Diqo di ka hlahljwa e sa le pele, mohatong o bonolo wa hlama mabapi le palo ya mela le karolwana tsa mela e ileng ya fumana pholene ka katleho le ho tswe-la pele. Hopola ho kgaola diqo halofo kapa ka hloko, mme o bale palo ya mela e ka fapanang pakeng tsa e 8 le e 20. Palo e tlwaelehileng hangata ke e pakeng tsa e 12 le e 16. Poone e nang le diqo tse ntle, e rekiswang kgwebong, ke ya palohare ya dikhenele tse 600.

Haeba sejothollo se fihlellsetse kgolo e phethahetseng, tsebo e nepahetseng e ka etswa.

Mehato ya ho etsa dipalo tse nepahetseng

Bala palo ya diqo dimithareng tse ding le tse ding tse 10 dibakeng tse ngata tsa boemedi tsa masimo, bala dikhenele tse ka lebellwang, tse tla thatafala hore e be dithollo tse ka kotulwang, e leng tse nyane, tse mahareng le tse kgolo. Ka ho sebedisa boima ba 0,28 grams khenele ka nngwe, fumana hore boima ba diqo tse nyane,

tse mahareng le tse kgolo e tla ba bo bokae. Ho ya ka tataiso ya kakaretso, diqo tse nyane di na le boima ba 120 grams, tse mahareng ke boima ba 150 grams, tse kgolo ke boima ba 180 grams. Haeba o ikgethela ho fumana boima bo nepahetseng ka ho phethahala, bala palo ya dikhenele tsa seqo ka seng kapa fumana tekanyetso ya palohare ya boholo ba diqo tse badilweng dimithareng tse 10 kapa meleng.

Boholo ba poone bo tla jalwa meleng ya dimithara tse 0,92 kapa tse 0,75. Ke mela ya dimithara tsa bolelele ba 108 le bophara ba tse 100 ba mela ya dimithara kapa dimithara tse 10 800 tsa dimela hekthareng e jetsweng ya bophara ba 0,92 ba dimela hekthareng e jetsweng ya bophara ba 0,92 le ba 133 meleng ya dimithara tse 100 meleng ya 0,75.

Ka hoo, mabapi le dimithara tse ding le tse ding tse 10 tse badilweng ho fumana palo ya diqo, ntlha ya katiso ha e sebetswa e tla ba 1 080. Haeba ho badilwe diqo tse 20 dimithareng tse 10 ho feta moo re nang le diqo tse 20 x 1 080 hekthara ka nngwe, e tla ba diqo tse 21 600 hekthara ka nngwe. Seqong se mahareng sa boima ba 150 grams, ho teng 21 600 x 150 e arolwang ka 1 000 ho bontsha dikilogramma (kg's) tsa hekthara ka nngwe (1 000 g/kg) tse arolwang ka 1 000 (1 000 kg/ton) ho bontsha ditone tsa hekthara ka nngwe tsa kuno e lebelletsweng. Karabo e tla ba ditone tse 3,24 hekthara ka nngwe. Jwale o ka baballa, mme wa tlosa 10% tekanyetso e ka fetang e nepahetseng hammoho le tahleheloo kotulong hore o fihle kunong ya qetello e ka lekanyetswang ho ditone tse 2,9 hekthara ka nngwe. Ha dipalo di entswe hantle, ke diqo tsa 180 grams tse tla o fa kuno ya ho ka etsang ditone tse 3,5 hekthara ka nngwe.

Qetelo

Dula o hopola maemo afe le afe a komello e matla kapa motjheso o matla nakong ya mehato e hlokolosi ya kgolo pooneng ya hao nakong eo o etsang tekanyetso e nahansitsweng le e baballang ya kuno pele o kena ka setotswana kotulong ya sejothollo sa hao.

Ditaba tsena re di kumelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

CANOLA – kutu e kgaoetsweng ya sclerotinia e a bola

Ho bola ha kutu ya sclerotinia (*Sclerotinia sclerotiorum*) ke e nngwe ya mathata a maholo lefatsheng mabapi le tlahiso ya canola le ho fihlellwa ha kuno e phahameng.

Ho fihlela ka 2013 tshenyo ya bolwetse bona indastering ya canola Afrika Borwa e ne e tadingwa e le ntho e fokolang. Empa ho tloha ka 2014, taolo ya bolwetse bona e bile e boima, mme ho hioleha ho laola bolwetse bona ho batile dikuno tse fokolang, tse leng tlasa palohare.

Matshwao le maemo a matle

Matshwao a iponahatsa ka ho petsoha ho hoputswa kutung ya semela sa canola. Kgolo ya kwaekgwaba, tlasa maemo a matle, e tla kupsela ho petsoha hono. Hangata hona ho bonahala karolong e tlase ya kutu e kgolo, empa hona ho ka nna ha bonahala semeleng sohle. Moo tshwaetso ena e bonahalang teng, semela hangata se tla fokola le ho kobeja, e leng tse tla qetella ka ho fihlella kgolo e phethahetseng pele ho nako e nepahetseng.

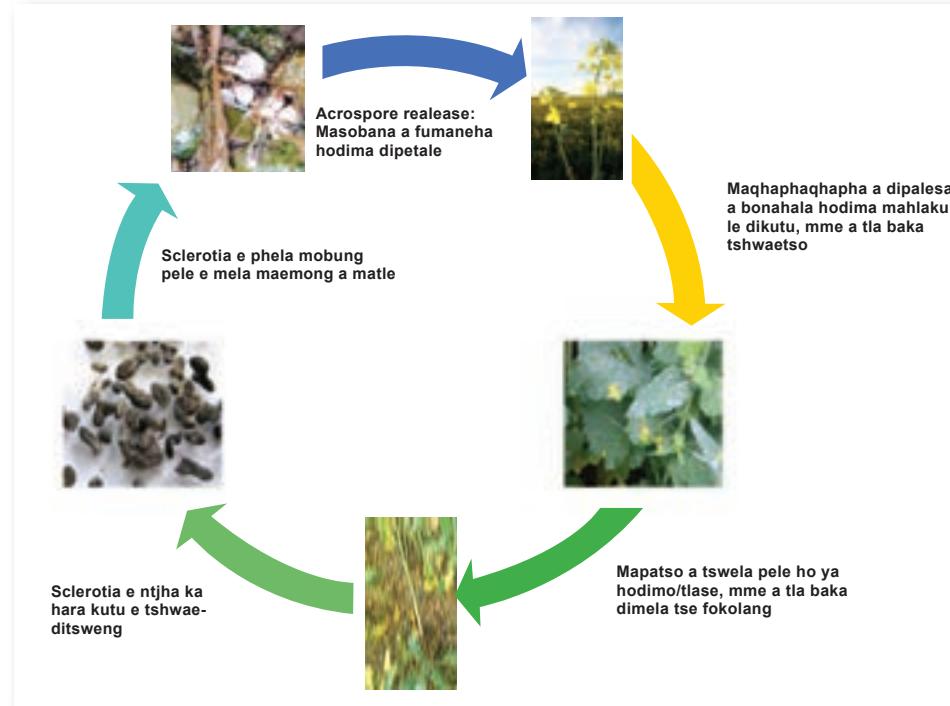
Kgolo ena e tleng pele ho nako (ho shwa hona ha dimela) ho tla baka tahleheloa ya peo le ho fokotseha ha kuno. Tlhaselo e seng e le mpe haholo e iponahatsa ka matshwao a

Saekele ya bophelo ba *Sclerotinia*.

matsho, a fapaneng ka sebopheho kutung. *Sclerotia* (matshwao ana a nkileng sebopheho sa sedikadikwe) ke sephetho sa mosebetsi wa kwaekgwaba.

Setshwantsho sa 1: Saekele ya bophelo ba *sclerotinia*.

Canola boemong ba diperesente tse 20% tsa palesa – dipalesa tse 15 tse bul-ehileng hammo ho le dikotola kutung ya sehlooho.

Theibole ya 1: Ho hlwaya mehato ya dipalesa semeleng sa canola.

Mehato ya dipalesa	Dipalesa tse bulehileng kutung ya sehlooho (mmoho le dikotola)
10%	10
20%	14 ho isa ho 16
30%	20

Saekele ya bophelo

Saekele ya bophelo ba sclerotinia e ka bonwa Setshwantshong sa 1.

Sclerotia e tla mela feela tlasa maemo a mattle a ka akaretswang tjena:

- Maemo a lelefetseng a mongobo.
- Dithemphereitjhara tse pakeng tsa 11°C le 14°C nako e isang matsatsing a leshome nakong ya pele ya palesa.
- Maemo a mongobo a palesa (mohudi le phoka) nakong e telele ya ho etsa palesa.

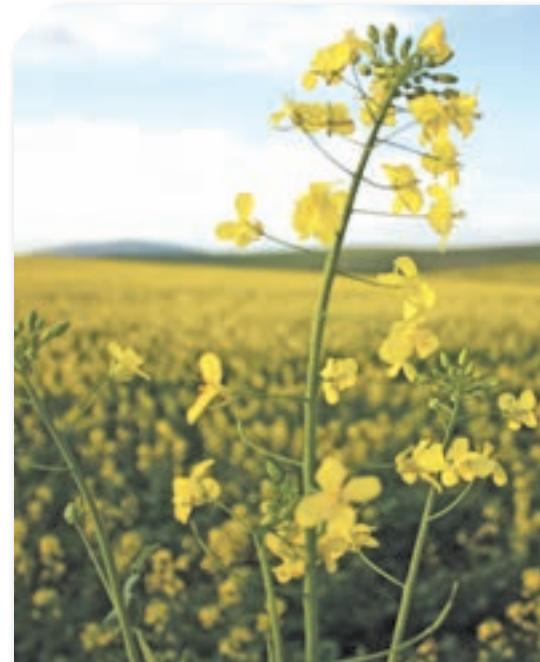
Tse latelang di ka kenya letsoho kotsing ya Sclerotinia masimong a hao:

- Tshirelesto e tenya le e teteaneng.
- Canola kapa di-lupine masimong nalaneng e sa tswa feta (sclerotia e ka phela mobung ho fihlela dilemong tse tsheletseng).
- Tlhaseko ya bolwetse sejothollong sa ho qetela se ileng sa hlaselwa.
- Bolelele ba karohano le sejothollo sa ho qetela se ileng sa hlaselwa.
- Maemo a pula le mongobo nakong ya ho etswa ha dipalesa.

Taolo ya sclerotinia

Nakong ya dilemo tse mmalwa tsa ho qetela tse fetileng, ho ile ha etswa diteko tse batsi tsa ditjhefo tse fapaneng tsa kwaekgwaba, mme diphetho e bile tse ntle boholong ba diteko tse entsweng. Hajwale dihlahiswa tse pedi ke tse ngodisitsweng ho ka sebediswa kgahlanong le sclerotinia sejothollong sa canola, e leng Amistar le Prosaro.

Nako ya tshebediso ya taolo ke karolo e hlolosi haholo hobane nako ya mohato o nepahetseng e kqutshwanyane haholo. Sepheo sa ho sebedisa tjhefo kgahlanong le kwaekgwaba ke ho fihlella dipetale tse ngata ka moo ho kgonahalang ka teng le ho etsa bonneta hore khemikhale e kenella ka hara setshirelesto (*canopy*) ho thusa kgahlanong le dibaka tseo tlhaselo (tse kang pakeng tsa kutu le lehlaku le moo lehlaku le simollang teng). Khemikhale e kgona ho sebetsa hodima dipetale (dikarolwana tse mebala tsa dipalesa) tse leng teng nakong ya hofafatsa. Khemikhale e ke ke ya tshireletsat dipetale tse hlhang ka mora ho fafatsa, empa ho nama ha khemikhale ho ka nna ha thusa ho fokotsa tlhaselo. Ditjhefo tsa kwaekgwaba di sitwa ho fedisa tlhaselo e seng e keneletse ka hara kutu ya semela. Ke ka hoo, ho hlakahalang hore tjhefo e sebediswe pele dipetale tse ngata di wela fatshe, e leng nakong eo maemo a leng matle, e leng a bakang tlhaselo ya sclerotinia. Mohato wa bohlokwa ke ho fafatsa tjhefo dipetaleng tse ngata tse tshehla pele ho wa ha dipetale ho etsahala, e

Canola boemong ba diperesente tse 30 tsa palesa – dipalesa tse 20 tse bulehileng ham-moho le dikotola kutung ya sehlooho.

leng hoo hangata ho leng mohatong wa dipalesa wa 20% ho isa ho 50%. **Theibole ya 1** ke tataiso e thusang mabapi le nako e ntla ya tshebediso ya tjhefo ya kwaekgwaba.

Qetelo

Nako ya tshebediso ya tjhefo ya kwaekgwaba ke e nngwe ya dintlha tsa bohlokwa ha o etsa qeto ya ho fafatsa tjhefo kgahlanong le bolwetse (ho ya ka dintlha tseo re buileng ka tsona pejana). Shebisisa nako e nepahetseng ka hlko le ka nako tsople. Ho bohlokwa ho hopola hore mefuta e fapaneng ya dipeo e na le dinako tse fapaneng tsa kgolo ham-moho le sekgaahlha se fapaneng sa ho etsa dipalesa. Etsa bonneta hore o hlahloba masimo a hao pele o fafatsa nakong e nepahetseng masimong ao.

Ha o ntse o sala morao mokgwa o matla, o kopanetsweng, wa taolo, o kenyediltseng phantsho ya dijothollo, kgetho ya mofuta wa peo, lenaneo la manyolo le ditjhefo tsa kwaekgwaba, o ke ke wa ba le bothata ba ho bola ha kutu ya sclerotinia dijothollong tsa hao tsa canola.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Franco le Roux, Manejara wa Mehloodi ya Temo. Ho fumana lesedi le batsi romella e-meile ho franco@soill.co.za.

Paballo ya mongobo e molemo dinaweng tsa soya

Rala mokgwa wa hao wa temo o tla eketsa mongobo le ho o baballa.

Hangata dinawa tsa soya di jalwa mogweng wa phapantsho ya dijothollo mmoho le dijothollo tse ding tse lebatoweng la temo, ebang ke tlasa nosetso kapa mokgweng wa tlahiso wa mobu o ommeng. Databa tsena di tla hlahloba tse ding tsa dintlha tse lokelang ho hopolwa ha ho sebediswa lenaneo la paballo ya mongobo tlahisong ya dinawa tsa soya dibakeng tse ommeng.

Boteng ba metsi bokgorofong ba mobu (soil texture)

Pele re kena tshireletsong ya bokahodimo ba mobu ho bohlokwa ho utlwisa ho hong ka matushao a bonwang a mobu. Bokgorofo ba mobu le popeho ya ona di na le tshwaetso e kgolo tabeng ya ho monyela ha metsi le ho tshwara metsi ha ona. Bokgorofo ba mobu bo bolela ho bopeha ha mobu hammoho le dikarolwana tse nyane, tse mahareng le tse kgolo tsa letsopa, selokwe le lehlabathe.

Popeho ya mobu e keneyletsa hlophiso ya dikarolwana tsa mobu hore e be dikarolwana tse ikemetseng, tse bitswang dikarolwana tsa sehlooho, e leng tsona tse fang mobu popeho ya ona. Dikarolwana tsena tse ikemetseng e ka ba tse lokolohileng kapa tse fanang ka paterone e ikgethileng, e kopaneng. Mekgwa ya hao ya ho phethola mobu, phapantsho ya dijothollo le mekgwa ya tsamaiso ya hao ke tsona tseo haholoholo di laolang hore na wena jwalo ka molemi nakong e telele o bopa mobu o lokolohileng kapa o kopaneng.

Masoba mobung a laolwa ke sebaka pakeng tsa dikarolwana tsa mobu, mme masoba ao ke a moya le metsi. Profaeleng ya mobu ho tla bateng ho ka etsang 50% ya moya le 50% ya metsi. Bona ke boemo bo phehelletsweng tlahisong ya nosetso kapa mobung wa dibaka tsa komello. Dintlha tse ding tsa bohlokwa nakong ya ho hlahloba le ho bopa mobu ke sekghala sa ho monyela ha metsi kapa ho tsamaya ha metsi ho tloha bokahodimong ba ona ho kenella ka hara mobu le ho monyela ha metsi, e leng tse hlalosang bokgoni ba mobu ba ho dumella moya le metsi ho kenella mobung ho ya fihla dikarolong tsa metso e le hore semela se kgone ho mony mongo le menontsha.

Ke mongobo o mokae o ka bolokwang mobung?

Mefuta ya sehlooho ya mobu e bontshitswe **Theiboleng ya 1**, e leng moo ho bontshitsweng bokgoni ba ho tshwara mongobo mobung ka di-mm disentimithareng tse ding le tse ding tse 10 tsa botebo ba mobu. Hopola hore mofuta ka mong wa mobu, ka botebo bo lekanang, o sebedisitsweng temong ya komello, o tla ba le mabantaa mobu o ka hodimo, o ka tlase, hammoho le dikarolwana tsa letsopa, mme e nngwe le e nngwe ya dikarolwana tsena e tla ba le bokgoni bo fapaneng ba ho boloka mongobo.

Mebu e loketseng tlahiso dibakeng tsa komello ke e nang le popeho e ntle, e nang le masalla a dimela mobung o ka hodimo, o ka tlase, e leng o

ka hodima mobu o letsopa. Mobu o tjena, ha o ena le mongobo o kgona ho tshwara mongobo profaeleng ya mobu.

Mohlala, mobung wa Westleigh, e leng wa botebo ba 120 cm, mme mobu o ka hodimo e leng wa 90 cm, mme o ka tlase e leng wa selokwe se letsopa hodima letsopa la kgoholedi, bongata ba mongobo o ka bolokwang e tla ba ba 90 cm ha e arolwa ka 10 cm, mme a atiswa ka bokgoni ba ho tshwara metsi jwalo ka ha bo bontshitswe hodimo mona, e leng 11 mm 10 cm ka nngwe hammoho le 13 mm x 30 cm e setseng, e leng e etsang profaele kaofela ya mobu. Karabo ke hore profaele kaofela ya mobu e ka boloka 174 mm kapa 30% ya pula ya selemo lebatoweng leo palohare ya pula e leng palohare ya 600 mm.

Haeba o ka kgona, boloka bongata bona ba mongobo pele ho sehla sa ho jala; hona ho tla o beha boemong bo bottle ba ho jala ka nako le hore sejothollo se metseng se kgone ho hola hantle dibeke tse tsheletseng ho isa kgwedding tse pedi pele pula ya tlatsetso e hlokahala.

Kgothaletso paballong ya mongobo

Mokgwa wa hao wa ho phethola mobu, ebang ke wa sejawalejwale kapa wa paballo ya mobu, o tshwanetse ho sebediswa ho baballa mongobo. Hammoho le dijothollo tse lengwang saekeleng ya phapantsho, mokgwa ona o tswanetse ho ntshetswa pele ho ntse ho tlohetswe mohwang pakeng tsa dijothollo bokahodimong ba mobu ho kgothaletsa ho monyela ha metsi a pula le hore mobu o ka hodimo le o ka tlase e dule e lokolohile ka tshebediso ya ditabodi (*rippers*) kapa disebediswa tse loketseng tsa thaene hore metsi a pula a kenelle hohle mobung. Taolo ya mahola e tshwanetse ho etswa, sepheo e le ho fokotsa tahleheloo ya metsi ka baka la letsatsi. Taolo ena e ka etswa ka metjhine kapa ka dikhemikhale nakong yohle ya phapantsho ya dijothollo.

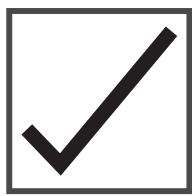
Qetelo

Ha o ntse o hopola dintlha tsa bohlokwa kaofela, etsa moraloo wa ho phethola mobu, e leng o tla eketsa paballo ya mongobo hore dinawa tsa hao tsa soya dibakeng tsa komello di fumane monyetla o motle wa kgolo nakong tse boima tsa komello.

Databa tsena re di kumelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

Theibole ya 1: Boteng ba metsi ho ya ka bokgorofo ba mobu.

Dihlopha tsa bokgorofo	Boteng ba ho tshwara metsi (mm/10 cm botebo ba mobu)		
	Mohato o tlase	O hodimo	O mahareng (kakaretso)
Lehlabathe le kgorofo	2,08	6,25	4
Lehlabathe le thumehileng	6,25	8,33	7
Lehlabathe le selokwe	9,17	10,00	10
Selokwe se lehlabathe	10,42	11,67	11
Lehlabathe le selokwe se thumehileng	12,50	16,67	15
Selokwe sa kgoholedi	16,67	20,83	19
Selokwe sa letsopa la kgoholedi	15,00	16,67	16
Letsopa la kgoholedi	12,50	14,17	13
Letsopa	10,00	12,50	11

Tsa bohlokwa lenaneng la soneblomo ya Mmesa

Ho jala le ho kotula e ka nna ya ba mosebetsi o nang le ditholwana ha feels o ka etsa matsapa a ho etsa dintho ka nepo. O tshwanetse ho ipha nako ya ho rala mesebetsi ya hao ka hloko le ho tiisa hore ha ho moo o tlailang teng.

Ka ha soneblomo ke sejothollo se thata, se mammang maemo a komello, ke dumela hore monongwaha dihwai tse ngata ke tse jetseng soneblomo bakeng sa poone. Etsa ka matla hore o hlokomela sejothollo sa hao ho una tse molemo ho sona.

Hajwale boholo ba mesebetsi ya hao ya bohlokwa bo tshwanetse hore ebe bo se bo entswe, e leng mesebetsi e kang ho jala le ho fafatsa ka tjhefo. Soneblomo e tshwanetse hore ebe e se e entse dipalesa kapa e se e ntse e oma. Dintla di ngata tse lokelang ho elwa hloko mohatong ona:

- Taolo ya lehola;
- Dijo tsa mahlaku;
- Taolo ya dikokwanyana;
- Boitokisetso ba kotulo; le
- Mmaraka/Papatso.

Taolo ya lehola

Kotulo ya soneblomo e ka nna ya ba mosebetsi o rarahaneng ka ha dipeo di nyane. Hona ho bolela hore bongaba ba dipeo tse tlwaelehileng tsa maha la le tsena di ka nna tsa kena ka hara motjhine

o kotulang, mme tsa tswakana le dipeo tsa soneblomo ka baka la ho lekana ha dipeo tsena. Ke ka baka lena o tshwanelang ho leka ho hlwekisa masimo a soneblomo ka hohle ka moo o ka kgongang ka teng.

Dipeo tsa mahola tse tswakaneng le dipeo tsa soneblomo di ka ba le sekghalha se sebe kereiting ya hao, mme ka baka lena, hona ho ka beha poreisi ya sejothollo sa hao ka mosing. Hlokomela ho tlosa mahola a *Datura (Olieboom)* hobane a tla o opisa hloho nakong ya kotulo. Haeba o ena le mahola a mangata a *Datura* dijothollong tsa hao, diinstitushene tse ding di ke ke tsa amohela dijothollo tsa hao, e leng ho tla o bakela ditshenyehelo tse ding hape tsa ho ya hlwekisa dipeo tsa hao tsa soneblomo. Ho mlemo ke ho ipha nako pele ho kotulo, ho kena masimong ho ya kgaolo mahola kaofela a sa batlahaleng. Hona ho tla o bolokela ditshenyehelo tse kgolo ka moso.

Dijo tsa mahlaku

Haeba sejothollo sa hao se bonahala eka se tla hola hantle, bohlale e tla ba ha o ka nahana taba ya ho sebedisa menontsha ya tlatsetso. Hangata hona ho etswa ka ho fafatsa ntlheng ya moo ho hlalang lehlomela teng pele hloho ya soneblomo e buleha. Dihwai tse ngata di sebedisa dijo tsa mahlaku kapa sefafatsi sa khemikhale ya Boron se ka matlafatsang kuno haeba maemo e le a lokelang.

Taolo ya dikokwanyana

Hang ha hloohwana ya soneblomo e se e entse peo, hona ho hohela dikokwanya tse ngata, haholoholo dinonyana tse kang maebana le tse ding. Ke

ka baka lena ho leng bohlokwa ho leka ho tlosa sejothollo masimong kapele ka moo ho kgongang halang ka teng. Hlokomela hore tsohle di mala-la-a-laotswe hang ha soneblomo e se e omme hantle hore e ka kotulwa. Dihwai tse ding di nka mehato ya thibelo ka sepheo sa ho leka ho thibela tshenyo e bakwang ke dinonyana.

Mehato ena e keneyletsa ho tshosa dinonyana, ho thunya le lerata le leholo la kanone ya kgase ho tshosa dinonyana. Mehato ena e ka nna ya sebetsa nako e kgutshwane, empa kapelenya na dinonyana di a lemoha hore mona ha ho kotsi ya letho, mme di tswela pele ka tshenyo ya tsena.

Boitokisetso ba kotulo

Jwalo ka ha ke boletse pejana, taba ya bohlokwa ke nako e nepahetseng. O tshwanetse hore disebediswa kaofela tsa hao di se di loketse mosebetsi hang ha sejothollo se se se omme hantle hore se ka kotulwa. Hlahloba metjhine ya hao ka hloko, mme o etse bonnate hore o ke ke wa ba le mathata hang ha metjhine e duma, e kena masimong. Hlokomela hantle hore ha motjhine o kotula ho se be le peo e ngata e senyehang feela. Hona ho bolela hore motjhine o lokela ho ba maemong a matle a ho sebetsa, le hore disefe (sieves) di kentswe le hore di sebetsa hantle.

Etsa bonnate hore dikarolo tse budulang moya (*blowers*) di setiwe ka nepo hore di se ke tsa budula moya o fetang tekano, mme tsa senya peo. Ha re dihela dikgala, hlahloba ditereilara le dilori kaofela hore ho se be moo peo e ntsgeng e etswa le teng, mme e wela fatshe.

Mmaraka

Eba le tsebo e ntle ya hore thepa ya hao o ilo e rekisa hokae. Leka ka hohle ho fumana poreisi e ntle ka ho fetisisa bakeng sa sejothollo sa hao kaha phaello e batla e fumaneha ka thata haholoholo selmong se kang sena seo re bileng ho sona. Bula mahlo, sheba mebaraka e tla o thusa hore o fumane boleng bo botle bakeng sa sehlahiswa sa hao.

Ka mehla leka ka hohle ka moo o ka kgongang ka teng ho fumana ho betere bakeng sa sejothollo sa hao. Ena ke yona tsela feela ya ho kenya tjhelete temong matsatsing ana. Nnete ke hore tsohle di laolwa ke tsamaiso ya hao le ho ela hloko ntho e nngwe le e nngwe. Ke phetho, ke tu!

Hloohwana e phetseng hantle ya soneblomo ruri.

Ditaba tsena re di kumelwa ke
Gavin Mathews, Kgau Tسامايسونگ يا tsa
Tikoloho. Ho tseba haholwanyane romella
e-meile ho gavmat@gmail.com.

Grain SA e buisana le... Remember Wiseman Mthethwa

Tsebo, theknoloji, ho sebetsa ka thata le lerato la seo motho a se etsang, ke tsona tse etsang hore Remember Wiseman Mthethwa e be sehwai sa sebele jwalo ka ha e le sona. Remember ke karolo ya Lenaneo le Hatetseng pele la Molemi, setho sa 250 Ton Club, seo hajwale e leng modulasetulo wa Sehlopha sa Boithuto sa Amajuba mane Newcastle.

O sehwai hokae, sa dihekthara tse kae? O sehwai sa eng?

Ke sehwai lebatoweng la Dannhauser, pakeng tsa Dundee le Newcastle lebaya la KwaZulu-Natal. Ke hirile polasi Milnedale, ho Monghadi Albert Eicker wa Pretoria, e leng ya dihekthara tse 612. Ena e bile polasi e sa kang ya dulwa ke lelapa nakong ya dilemo tse ngata, e ileng ya hirisetswa balemi ba fapaneng haesale ho tloha mafelong a bo1940. Ke kgonne ho atolosa masimo a etsang dihekthara tse 200. Ha ke ne ke simolla, masimo a neng a le teng e ne e le a dihekthara tse 40, moo hara ona a mang e neng e le a masimo a kgale, a neng a tlohetswe feelsa.

Lemong se fetileng ke ile ka reka dihekthara tse 14 mobung o monyane, Greenvale, wa moahisan, o neng o na le menyetla ya tshebediso ya dikolobe hammoho le masimo. Hajwale ke hirile dihekthara Henk Zaal, polasing ya Lilydale, hammoho le dihekthara tse ding hape tse 20 ho monghadi Willem Raubenhorst.

Monongwaha ke jetse dihekthara tse 260 tsa poone le tse 53 tsa dinawa tsa tswekere, ka mora ho lahlehelwa ke masimo ao ke neng ke a hirile dilemeng tse fetileng. Ke na le yunita ya nama ya dikgomo tse 140, e leng moo ke nang le dikgomo tse 80 tse nang le manamane. Ke boetse ke na le yunita ya dikgomo tse 12 tse tswalang, dinku tse 70 le dipodi tse 52. Dikolobe ke kgwebo ya mosebetsi o mongata haholo. Ke sebedisa poone e nngwe

ya ka ho e tswaka le dijo tsa tsona ka sepheo sa ho theola ditshenyehelo. Hajwale ke na le poone e lekaneng, e tla nkganna ho fihlela nakong ya kotulo – hona ho etsa phapang e kgolo ha motho o sheba ditjeho tse ntseng di phahama tsa ho fepa diphoofolo.

Se o fang tjheseho /mafolofolo ke sefe?

Re holetse polasing ya Lilydale moo re neng re sebeletsa monghadi Louis Alberts, empa le rona re nnile ra itshebeletsa. Monghadi Alberts e bile mohlala ho rona – o ne a sebetsa ka thata le ho re sebedisa ka thata, mme o ne a kgona ho etsa mesebetsi e mengata e fapaneng polasing ya hae. Ke ithutile ho lemoha hore temo ke bophelo ba ka – e fa lelapa la ka dijo, tjhelete e a kena, mme bokamoso bo teng. Hape temo e bohlokwa le setjhabeng sa rona hobane batho bohle ba hloka dijo hore ba phele.

Hlalosa matla le bofokodi ba hao

Matla: Matla a ka ke boitsebelo boo ke ithutileng bona – dijothollo, mehlape le tsebo ya se hlokahalang polasing. Ke sebetsa ka thata, mme ke na le tjheseho le mafolofolo ho seo ke se etsang. Hape ke rata ho sebetsa le batho, ho thusa bao ke kgonang ho ba thusa le ho ithuta ho hong ka seo ba bang ba nang le sona. Ke ikemiseditse ho leka dintho tse ntjha le ho leka ntho e nngwe le e nngwe ho se na meedi ya letho e nthiblang.

Bofokodi: Bofokodi ba ka ke hobane ke motho ya sa rutehang haholo, mme hangata ke hloka thuso mabapi le tsebo ya dintho. Ka nako tse ding dikgaello tsena di nnyahamisa haholo, empa ke ntse ke lomahantse meno ho intlafatsa.

Kuno ya dijothollo tsa hao e bile jwalo ha o ne o simolla ka temo? Dikuno tsa hao di eme jwang hajwale?

Ha ke ne ke simolla ka 2012, kuno e ne e fokola – poone e tshweu e ne e le ditone tse 2 hekthara ka nngwe, mme e tshehla e le ditone tse 3 hekthara ka nngwe. Nakong eo, ho ne ho le betere ho feta ka moo re neng re sebetsa ka teng lapeng, empa ke ile ka lemoha hore balemi ba sebele, ba bahwebi, ba ne ba sebetsa hantle HAHOLO, mme le nna ka lakatsa ho etsa jwalo. Sejothollo sa ka sa pele se bile dihekthareng tse 40.

Selemo se fetileng e bile sa komello, empa ke kgonne ho ba le palohare ya ditone tse 4. Mono-

ngwaha sejothollo se betere le hoja komello e ntse e le teng – ke dumela hore ke na le bokgoni ba hore masimong ana ke kgone ho hlahisa ditone tse 6 hekthareng ka nngwe. A mang a masimo ke a neng a ka hlahisa ditone tse 7 hekthareng ka nngwe, mme ha ho masimo a tshwanetseng ho hlahisa ditone tse ka tlasa tse 5 hekthareng ka nngwe. E se e le Modimo feelsa o tsebang hore kuno ya monongwaha e tla ema jwang.

O nahana hore se kentseng letsoho tswelopeleng le katlehong ya hao e bile sefe?

Tsebo le theknoloji. Ke qadile ka ho etsa disampole tsa mobu le ho sebedisa mekgwa e betere ya temo ka ho sebedisa peo e betere, dikhemikhale le manyolo. Dijothollong, ke dumela hore bokamoso ba ka bo mobung, mme ka hoo, ke tshwanetseng ho ntlatfatsa mosebetsi wa ka. Moo ke kgonang teng, ke sebedisa masepa a dikgoho ho ntlatfatsa manyolo mobung. Monongwaha ke qadile ka ho leka mokgwa wa 'no-till' ho bona hore na o sebetsa jwang.

Ke kwetliso efe eo o seng o e fumane ho fihlela mona, mme ke efe eo o lakatsang ho ba le yona?

Ha ke ne ke simolla, Seda e ile ya nthusa ka kwetliso le tsebo ya bomanejara. Lefapha la Tema le nthusitse ka dithuto tsa kwetliso, haholoholo ka lehlakoreng la mehlape. Ba projeke ya SA Breweries monongwaha ba mphile kwetliso e itseng, mme ho feta mona, ke bile teng dithutong tsa kwetliso tse fanwang ke ba Grain SA. Motataisi wa ka le yena o nthusitse ka kwetliso masimong hammoho le ditthaloso.

Ke lakatsa ho ntshetsa pele boitsebelo ba ka ho tsa boenjinere le tsa tlhokomelo, ho tjheselletsa (wedding), jwalojwalo.

Nka lakatsa ho kenela thuto e ikgethileng ho tsa poone, le ho tswela pele ka yona ho fihlela thutong ya boemo bo phahameng ka ha poone ke sejothollo sa ka sa sehlooho hammoho le agribusiness. Ke boetse ke lakatsa ho ithuta haholo ka temo e nepahetseng hantle le ho sebedisa theknoloji e leng teng, haholoholo tshebediso ya GPS.

O ipona o le hokae nakong ya dilemo tse hlano? O ka lakatsa ho fihlela dife?

Ho monate ho ba le mehopolo e jwalo, empa ho fihlela tseo ke ntho e nngwe. Motho o tshwanetseng ho sheba nneta ya maemo, le ho amohela hore ho tla hlokahala ho sebetsa ka thata haholo, le tjhelete (mona ho tadimeha jwalo ka toro) hammoho le maemo le tlalaemete eo motho a ke keng a e laola. Ke lakatsa ho iphumana ke sebedisa theknoloji ya

Re ithuta ka dikotsi

Ho arola mesebetsi ya hao ho tla ba le sekga hla se seholo phokotsehong ya dikotsi.

Ditabeng tsa rona tsa nako e fetileng, re ile ra hhalosa dikotsi (tseo re ipehang ho tsona) e le diketsahalo tse sa bonelweng pele, tse sa rerwang, tseo eseng tsa tlhaho, tse sa tlwaeleheng, tse itlhahelang thoso feela, tse bakang tahleheloo itseng.

Hopola hore le wena jwalo ka sehwai ha o simolla ka sehlahiswa sa temo, o se o ntse o shebane le dikotsi tse ka etsahalang. Ka kakaretso, o shebane le dikotsi tsa tlhahiso, dikotsi tsa papato/mmaraka hammoho le dikotsi lehlakoreng la ditjhelete.

Nakong ya tlhahiso diketsahalo tse ngata di ka nna tsa eba teng tse kang maemo a sa tlwaeleheng a lehodimo (komello, dikgohola, sefako, serame) hammoho le dikoduwa tse kang mello ya ho tjha ha dithota le ho ropoha ha malwetse a dimela le diphoofolo.

Nakong ya thekiso mebarakeng, le teng ho sa le teng tse ka nnang tsa eba teng tse ka sitisang mosebetsi wa mebaraka le ho beha diporeisi ka mosing. Tahleheloo e ka nna ya eba ya tse bonwang ka mahlo – O ke ke wa bapatsa/mmaraka dihlahiswa tsa hao (marokgo a senyehile nakong ya merwallo). Kapa mohlomong diporeisi tsa dihlahiswa tsa hao di ka nna tsa theoha ka baka la lebaka le leng le itseng, leo o ke keng wa le laola.

Dikotsi tse shebaneng le ditjhelete e ka nna ya eba tjhelete e nyane e kenang le/kapa mathata a ho laola makeno a tjhelete ya hao, mme ka hoo, hona ho ama katleho ya kgwebo ya hao lehlakoreng la ditjhelete. Hlokombela hore tlhahiso, mmarakala le tjhelete di amana haholo.

Dihwai tse ngata di se di ile tsa kopana le bothata ba komello (kotsi e nkang nako e teletsana), e leng ho bontshang hore temo ke kgwebo e boima haholo, e sa batteng motho ya tetemang mangole. Ka bomadimabe, komello ena e ke ke ya eba ya ho qetela. Ka ha Afrika Borwa ke e nngwe ya dinaha tse ratwang ke komello, e tla nne e be le komello tse ding nako le nako. Ka baka lena, rona dihwai re sebetse re ntse re hopola nnete ena.

Le ha re dumela hore komello e bakile mathata a maholo a re nonyeditseng lehlakoreng la tjhelete, re tshwanetse ho sheba pele ka tshepo. Ka hoo, re ka ithuta eng ka komello? Na ho teng seo re ka ithutang sona? Nnete ke hore se teng seo re ka ithutang sona ka komello le hore re ka etsa eng ho fokotsa ditlamorao tsa komello nakong e tleng. O tlamehile ho ntlatfatsa tsamaiso ya hao ya kgwebo haeba o batla ho phahamisa hloho o le sehwai. Ha e le komello yona e tla feta, mme ha o ntse o tswela pele ka kgwebo ya hao ya temo, nahana ka tsena tse latelang.

Re le dihwai tse sebetsanang le temo, re na le kgopolu ya hore komello e re rutile hore haeba ho kgonahala, re tlamehile ho arola mesebetsi ya kgwebo hore e se be mosebetsi o le mong oo re shebaneng le ona. Karohanyo ena e bolela hore re hlopise mesebetsi ya temo e sa weleng tlasa dikotsi tse tshwanang. Arohanya dijothollo tsa hao tse nang le dinako tse fapaneng tsa kgolo, tse sa weleng tlasa kotsi e tshwanang ya komello. Kenyeletso ya mehlape kgwebong e tla thusa haholo ho fokotsa dikotsi. Ha mesebetsi ena e ntse e arohana, le dikotsi tseo sehwai se ka kopanang le tsona di tla fokotseha.

Komello e boetse e toboketsa taba ya bohlokwa, e leng ‘Etsa tsa motheho ka nepo’. Hantlentle nnete ke hore o be sehwai ka eng kapa eng, empa seo o se etsang o se etse ka nepo. Lokisa masimo a hao ka nepo, jala dijothollo botebong bo nepahetseng, etsa taolo e nepahetseng ya mahola le dikokwanyana. Hae-ba komello e fihla, mme poone ya hao e tlameha ho phehisana kgang le mahola, mathata a hao a tla ba mabe haholo.

Mekgwa ya temo ya pabaloo le yona e se e ile ya toboketswa. Yona e ka hhaloswa e le mokgwa o molemo wa temo, o tshwarellang, o fokotsang ho phetholwa ha mobu ka mokgwa wa minimum tillage le phapantshe ya dijothollo ka sepheo sa ho siya mohwang, matlakala le mahlaku a

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246 ▶
► Fax: 051 430 7574 ▶ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
► 082 854 7171 ▶ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ▶ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA

Infoworks
► 018 468 2716 ▶ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEHA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sezulu le Sesotho.

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Danie van den Berg
Foreisetata (Bloemfontein)
► 071 675 5497 ▶ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel

Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ▶ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ▶ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ▶ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ▶ Nonhlanhla Sithole

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ▶ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ▶ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 084 582 1697 ▶ graeme@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ▶ Sydwell Nkosi

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ▶ ian@grainsa.co.za
► Ofisi: 039 727 5749 ▶ Luthando Diko

Liana Stroebel

Western Cape (Paarl)
► 084 264 1422 ▶ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8057 ▶ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ▶ duotit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ▶ Lebo Mogatlanyane

Julius Motsoeneng

North West (Taung)
► 072 182 7889 ▶ julius@grainsa.co.za

Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.

Grain SA e buisana le... Remember Wiseman Mthethwa

maemo, ke sebedisa tsa temo ka nepo, mme hona ke iketsetsa hona ka bona. Ke lakatsa ho ba le sebaka seo e leng sa ka ka hohlehole. Ho hira ho thatafatsa dintho hobane ha ke kenya lehetla, ke sebetsa ka thata, le yona tjhelete ya ho hira e ntse e eketswa.

Keletso ya hao ke efe ho balemi ba batjha ba ntseng ba thuthuha?

Keletso ke ho ba le LERATO la temo, ho sebetsa ka thata, ho inehela ka hohlehole le ho sebedisa menyeta e leng teng. O se ke wa emela ho etsetswa mosebetsi ke motho e mong, empa qala ka seo o nang le sona, ha se kgwebo e tilisang ditholwana ka ho panya ha leihlo. Tsebo ke ntho e rarahaneng, o ka ithuta ka yona empa o tshwanetse ho tshwara ka matsoho le ho sebedisa seo o ithutileng sona le ho ikopanya le ba seng ba tsamaile tsela ena hore ba o thuso, mme o se ke wa tata haholo.

Ithute seo o kgonang ho se etsa ka diphososo tseo o di entseng le tseo ba bang ba di entseng. Ditholwana di ke ke tsa ba ngata kapele, empa o tlamehile ho mamella.

Komello ena e nthutile hore metsi a bohlokwa haholo, ho batho, diphoofolo le dijothollo. Tsohle di

tshwanetse ho etswa ka sepheo sa ho ntlatfatsa, ho boloka le ho sebedisa mohlodina ka hloko.

Ha ke le mong ke dula ke nahana ka mekgwa eo nka intlatfatsang ka yona hammoho le indasteri ya ka. Setjhaba sa rona se hloka dijo.

Bao ba ntseng ba nahana ho kena temong ba tshwanetse ho bula mahlo le ho nahana ka hloko hore seo RURI ba se batlang ke sefe, hobane batho ba bangata ba batla ho kena temong empa HA SE bohle ba kenang temong bao e leng balemi. Jwalo ka molemi o tshwanetse ho itshepa le ho kgona ho iketsetsa dintho ka bowena. O se ke wa nahana hore o tla itshetleha ka batho ba bang kapa bona boradikontleraka hore ba o etsetse mosebetsi ka dipelo tse inehetseng ka hohlehole. O tlamehile hore wena ka bowena O IKETSETSE DINTHO KA BOWENA. Mosotho o re mpemphe e a lapisa!

**Ditaba tsena re di kumelwa ke Graeme
Engelbrecht, Mohokahanyimmo wa
Ntshetsopele wa Lenaneo la Grain SA la
Ntshetsopele ya Molemi, KwaZulu-Natal.
Ho fumana lesedi le batsi, romella e-meile
ho graeme@grainsa.co.za.**

Re ithuta ka dikotsi

mangata ka moo ho kgonahalang ka teng hodima mobu hore ho monyela ha metsi ho ntlatfale.

Mehlapeng teng, etsa seo o lokelang ho se etsa ka yona. Taba ya bohlokwa ke ho sebedisa mokgwa o nepahetseng wa ho fudisa, mme le ka mohla o se ke wa fudisa ho feta tekano. Sebedisa tlwaelo e nepahetseng ya sekghala sa ho fudisa ka nako tsohle. Hape ho boetse ho bohlokwa ho boloka dijo tsa mehlape ka thoko, e leng tseo o tla di sebedisa nakong ya mathata le komello. Haeba ho kgonahala, boloka ka thoko dijo tse tla fepa mehlape ya hao bonyane nako ya selemo kaofela.

Mabapi le tsamaiso ya mmaraka, arola mmaraka wa dihlahiswa tsa hao, mme o ke o nahane ka ntla ya keketso ya boleng dihlahisweng tsa hao. Haeba o nahana hore mohlomong o sa ntse o fokola ho ka kenya boleng dihlahisweng tsa hao, ho ka ba jwang ha o ka ikopanya le ba bang, mme la theha seholpha.

Mabapi le tsamaiso ya ditjhelete, ntla ya bohlokwa hape ke ditekanyetso tse nepahetseng. Hona ho bolela taba ya ho etsa moraloo wa kgwebo ya hao ka nepo, moo o tla qala ka mananeo a batsi a tsamaiso tlhahisong mabapi le mosebetsi o mong le o mong, mme ho tsena

**“ jwale kganna kgwebo ho
ya ka moraloo wa hao le
tekanyetso.**

ke moo ho tla ba teng tekanyetso ya ditjhelete tsa selemo sohle se ka pele ho wena.

Ho tloha mona, jwale kganna kgwebo ho ya ka moraloo wa hao le tekanyetso.

Ntla ya bohlokwa e tla o thusa hore o se iphumane o le ka mosing ka baka la diketsaho tse o potapotileng ke tsamaiso – moraloo, tlhophiso, ho kenya dintho tshebetong hammoho le taolo. Tsena kaofela di lokela ho nepahala ka moo ho kgonahalang ka teng. Haeba ketsahalo e mpe mpe e ka ba teng, e kang komello ya nako e telele, ke moo o tla iphumana o ena le kgotso pelong – o entse seo o neng o kgona ho se etsa.

**Ditaba tsena re di kumelwa ke
Marius Greyling, mophehisi ho ts
Pula Imvula. Ho fumana lesedi le batsi
romella e-meile ho marius@mcgacc.co.za.**